

HADTÁPTÖRTÉNET

Az MN története komplex kutatása keretében feldolgozásra kerül a hadtápszolgálat fejlődéstörténete, melyből (új rovatként) részleteket (elsősorban a gazdálkodást érintően) folyamatosan közlésre tervezünk a folyóiratban.

A hadtápgazdálkodás helyzete és fejlődése az 1944–1948-as években

*A szolgálati- és életkörülmények alakulása
(Szerkesztőségi cikk)*

A katonák mindennapi életét, de különösen annak tartalmi oldalát az állam társadalmi-politikai rendszere és fegyveres erőinek osztálytermészete határozza meg. A katonák mindennapi életére befolyást gyakorol a társadalom ideológiája, annak kultúrája, a történelmileg kialakult társadalmi és nemzeti sajátosságok, szokások, erkölcsök, harci hagyományok és egyéb tényezők.

A szocialista államok hadseregeiben, a katonák mindennapi életének tartalmi oldalát tekintve elvileg különbözik a kapitalista államok hadseregeiben szolgáló katonák életmódjától, ahol a katonákra gyakorolt ideológiai ráhatást a kizsákmányoló osztályok politikája határozza meg.

A szocialista harci közösség hadseregeiben a katonák mindennapi élete szellemi oldalának egész tartalma arra irányul, hogy a katonákkal megértesse a szocializmus vívmányainak megvédése során rájuk háruló feladatokat, hazájuk iránti szeretetre és egész népük iránti tiszteleltre nevelje őket, hogy kialakítsa a katonákban a magas színvonalon álló eszmei és erkölcsi elveket és alapelveket. Ezekben a hadseregekben a katonák mindennapi életének megszervezésében a legfőbb gondoskodás a katonák szellemi és anyagi szükségleteinek legteljesebb mérvű kielégítéséről.

A szocialista államok gazdasági lehetőségeinek növekedésével, a katonáknál, valamint a baráti hadseregek katonáinál a mindennapi anyagi, létszükségleti és kulturális ellátás színvonala állandóan emelkedik. A szocialista országok fegyveres erőinél a katonák mindennapi életének valamennyi elemét összefoglaló egész komplexum arra hivatott, hogy kedvező befolyást gyakoroljon a csapatok harci és politikai kiképzésére, a katonai fegyelem és szervezettség megszilárdítására, a magasfokú harcckészültség fenntartására, arra, hogy a katonák önfeláldozóan teljesítsék katonai kötelességüket és eleget tegyenek szolgálati kötelezettségeiknek.

✱

A személyi állományról való gondoskodás mai rendszere, szervezete és színvonala a Magyar Néphadseregben a felszabadulás óta e cél érdekében folyó tudatos és tervszerű munka eredménye.

A katonák jobb ellátása még hatékonyabbá tételét segíti az új demokratikus hadsereg felállítása óta e téren végzett munka, az eredmények és hiányosságok feltárása, hasznosítása.

Az új demokratikus hadsereg személyi állománya életkörülményének alakulása 1945-1948 végéig szorosan összefüggött az időszakban az ország társadalmi, gazdasági és politikai életében lejáratott folyamatokkal, azok figyelembevételével érthető meg és értékelhető.

I. Társadalmi, politikai változások

a) Az 1945-48-ig terjedő időszak az osztályharc és a pártharcok éleződésének korszaka volt. A földreform, az államosítások, a növekvő infláció, majd a stabilizáció előkészítése, megszilárdulása, erősödő tömegmozgalmak jellemezték.

b) Az 1945-öt követő három évben az osztályviszonyok lényegesen megváltoztak. A földreformmal megszűntek a nagybirtokok, a parasztság rétegződése megváltozott. 1948 év végén az ipar összes foglalkoztatottjainak 72,7%-a a szocialista szektorban dolgozott. A gyárakba jelentős számú új munkás áramlott be.

c) 1948-ban a hatalom egyértelműen a munkásosztály és szövetségesei kezébe került. Megszűntek az előző évek kettős hatalom jegei, megkezdődött a szocializmus alapjainak lerakása.

II. Gazdasági folyamatok

a) 1944 őszétől az ország nagy része hadszíntérré változott. Ez a gazdaság és a nemzeti vagyon hatalmas arányú pusztulásához vezetett. A háborús károkon kívül jelentős veszteséget okozott a gyárak, a készletek, az állatállomány Németországba szállítása. Ez volt az örökség, amit az úri Magyarország hátrahagyott.

b) 1945-től 1946 közepéig a gazdasági életre egyre inkább az infláció nyomta rá bélyegét. Az eltelt másfél év alatt hazánkban a világ legnagyobb mértékű pénzromlása zajlott le. Az árak 61 billiószorosra növekedtek. Az élelmiszer jegyek a nehéz testi munkások részére a minimális 1350 kalóriát alig biztosították.

c) Az 1946 augusztusában bevezetett új forinttal új helyzet állt elő, létrejött a stabilizáció egyik meghatározó feltétele.

d) 1947-ben gyors gazdasági fejlődés következett be a gazdaság konszolidálásában. A nemzetgyűlés 1946. július 1-én megszavazta az első hároméves tervet. A terv sikeres teljesítése nyomán a nemzeti jövedelem meghaladta az 1938 évit, a gyáripar termelése 37%-kal volt magasabb, a mezőgazdasági termelés viszont elmaradt az 1931-40-es évek átlagától.

A. A fasiszta Németország elleni háborúban való fegyveres részvétel szervezésének időszaka

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a megkötött fegyverszüneti egyezményben kötelezte magát a fasiszmus elleni harcra. 8 nehézfegyverzettel felszerelt hadosztály felállítására. Ezzel a lépéssel lényegében nemzetközileg deklarálta az Ideiglenes Nemzeti Kormány a már megalakulása óta óhajtott azon célkitűzését, hogy legalább a háború befejező időszakában részt vegyen fegyveresen a fasiszmus elleni harc utolsó szakaszában, illetve járuljon hozzá a még megszállás alatt levő országrészek felszabadításához.

Előbbiek szellemében még a fegyverszüneti egyezmény előtt megkezdődtek az új hadsereg szervezésével kapcsolatos munkák a Honvédelmi Minisztérium szerveinél.

A korabeli kormány és hadseregszintű okmányokban – súlyuknak megfelelően – gyakran találkozunk a személyi állomány ellátását, életkörülményeit érintő kérdésekkel, mint a hadsereg hadrafoghatóságát, hangulatát közvetlenül befolyásoló tényezővel.

A minisztérium anyagi csoportjában¹ a hadbiztosi és az orvosi alcsoport feladatkörébe tartozott a személyi állomány életkörülményeit meghatározó ellátás tervezése, szervezése. Itt kell megemlíteni a Honvédségi Jóléti Alapot (később szociális osztály) a tiszti és tiszthelyettesi állomány kereskedelmi cikkekkkel, főleg élelemmel és ruházattal történő ellátását végző tevékenységét is.²

A minisztérium első tevékenységei között találjuk az ellátás szervezetének létrehozását mind a központban, mind a csapatoknál.

Így jöttek létre a régi hadsereg bázisainak felhasználásával az élelmező-, ruházati-, az ágyraktár és az egészségügyi anyagraktárak. A hadosztályoknál a hadosztály vonat, benne az élelmező-, sütő- és az egészségügyi oszloppal. A csapatoknál az élelmezés, a ruházati és felszerelési, valamint a pénzellátást a gazdasági hivatalok látták el.

A háborútól és a fasiszta megszállástól súlytott, tönkrement gazdasági viszonyok között az ideiglenes kormány mindjárt az első napokban szembe találta magát a katonák ellátásának súlyos problémájával, melyek a hadsereg fegyveres alkalmazását alapvetően befolyásoló kérdéssé nőttek.

Ez tükröződik a Honvédelmi Minisztérium által a kormány részére készített tájékoztatóból (1945. január 16.) „Ruházat nincs. A volt hadifoglyok ruházata többnyire olyan mértékben elhasználódott, hogy e ruhákban az új hadsereget arcvonalba küldeni nem lehet.”³ A kormány 1945. február 4-én a Szovjetunió Kormányához fordult többek között az első hadosztályok ruházatának biztosításáért. (100 000 főre ruházat és felszerelés, plusz 30% tartalék.)⁴

Nem okozott kisebb gondot a kormánynak a hadsereg élelmezése, amikor igen szűkös élelmiszerkészletekkel rendelkezett, ugyanakkor a lakosság ellátása is akadozott. 1945. január 27-én a közellátási miniszter rendeletet adott ki az élelmiszerkészletek pontos összeírására, hangsúlyozva, hogy ettől függ az ország lakosságának, de egyúttal a *magyar hadsereg ellátása*.⁵

A Honvédelmi Minisztériumnak sem élelme, sem pénze, sem szállítóeszköze nem volt 1945 februárjában, amikor a különböző táborokból egymás után futottak be Debrecenbe a magyar hadifogoly önkénteseket hozó vonatok és elsőként vetődött fel az alakuló leendő 6. hadosztály élelmezésének kérdése. A problémát a szovjet hatóságok hidalták át azzal, hogy átmenetileg meghosszabbították a katonák élelmezését.

A kormány erőfeszítései nyomán a minisztérium fokozatosan átvette a katonák élelmezését és egyéb ellátását, mely a kezdeti nehézségek után lassú javulásnak indult. Így már arra is gondoltak, hogy a beérkező további hadifogoly kontingensek fogadására a vasútállomásokon élelmező állomásokat állítsanak fel.

A viszonylag rövid időn belül és szinte egyidőben szerveződő hadosztályok élelmezése – a felszabadulás napjait élő ország súlyos gazdasági helyzetében – csak nagy nehézségek árán valósult meg. A központi ellátás nem volt folyamatos, a kiutalások gyakori kiesését a lakosság adományai enyhítették, számos erre utaló adat található nemcsak a hivatalos okmányokban,⁶ hanem a korabeli sajtóban is.

¹ HL HM Elnökség iratai 20.034 (1945. sz.). Az 1945-ben szinte havonta kiadott szervezési rendeletek az anyagi szolgálat minisztériumi szerveinek tevékenységi körét lényegében nem érintették.

² HL HM Ált. iratai. 1986/1945. II. 1. szám.

³ HL HM Elnökség iratai 20.030/1945. sz.

⁴ HL HM Elnökség iratai 20.094/1945. sz.

⁵ Magyar Közlöny, Debrecen, 1945. évi 2. sz.

⁶ Minisztertanácsi jkv., 1945. március 9.

A csapatok élelmezése egyik központi kérdésévé vált, helyzete élénken foglalkoztatta a katonákat,⁷ a probléma enyhítésére megszigorították az élelmezési cikkek szétosztását.

A nem romlandó élelmiszerekkel való ellátás az élelmező raktárak feladata volt nagybani beszerzés, illetve utánszállítás útján. A gyakorlatban azonban a csapatok arra kényszerültek, hogy gyakran minden élelmi cikket maguk szerezzenek be, vásároljanak meg, ami az adott ellátási nehézségek között rendkívüli erőfeszítéseket követelt meg, nem mindig megfelelő eredménnyel.

Az érintett minisztériumoknak a hadsereg élelmezésének javítására irányuló törekvéseire mutat, hogy 1945. április 16-tól – figyelemmel a háború befejező időszakában tervezett részvétellel – a honvédség minden tagjára kiterjedő „hadi élelemdag”-ot állapítottak meg a kormány jóváhagyásával 3700 kalóriaértékben (1. számú melléklet), ami kiemelkedő ellátás rendeleti alapját teremtette meg, ha számításba vesszük, hogy ezidőben Magyarországon a fogyasztóknak élelmiszerjegyre kiszolgáltatott mennyiség kalóriaértéke a nehéz testi munkát végzők részére 1350 kalória volt.

Figyelemre méltó, hogy a hadi élelmezési norma illetményességénél rendhagyó módon nem tettek különbséget, hogy a hadsereg tagjai hadműveleti területen vagy a hátszágban teljesítettek szolgálatot.

Végül is 1945. május 1-től, amikor a kijelölt csapatok elvonulása bizonyossá vált, az ellátás ilyen egyöntetűsége már nem volt tovább tartható, a hátszágban szolgálatot teljesítők számára külön „mögöttes országbeli” élelmezési adagot állapítottak meg 2600 kalória értékben (2. sz. melléklet), amely még mindig felette volt a polgári lakosság jegyrendszerben biztosított élelmezésének.

A rendeletileg – a körülményekre tekintettel – jónak minősíthető élelmezés biztosításának felteteleit a kormány azonban a gyakorlatban megközelítőleg sem tudta rendszeresen biztosítani.

Az élelmezés körülményeiben az emberekről való gondoskodás jegyében lényeges változást jelentett, hogy a sorállomány udvaron, csajkából való étkeztetése helyett bevezették az étkezések étteremben, tányérból való elfogyasztását. Megszüntették a külön tiszti, tiszthelyettesi és legénységi étkeztetést, egységes étlapot vezettek be valamennyi állománycsoport számára.

Az új demokratikus hadsereg élelmezési gondjait is meghaladták a ruházat biztosításának feladatában tapasztalt nehézségek.

Az ellátással kapcsolatos intézkedések, dokumentumok, publikációk és visszaemlékezések alapján nem tűnik túlzásnak az a megállapítás, hogy a kezdeti időszakban, majd a hadműveleti területre útbaindított alakulatoknál a személyi állomány ellátását befolyásoló alapvető feladattá vált a ruházat biztosítása.

A régi hadsereg ruházati készleteit a Budapesten levő Honvéd Ruharaktár tárolta. E tárintézetből szerelték fel 1941-ben az 1. gyors hadtestet, majd 1942 tavaszán a 2. magyar hadsereget, ezt követően az 1. magyar hadsereget és több más magasabbegységet, alakulatot. A nyugatra telepített ruházati készletek nagyságát 250 vagonra becsülték a későbbi felmérések.⁸

A raktár itthon maradt jelentős – mintegy 1000 vagon – készletét a dunántúlon decentralizálták, amelyeket azonban részben a visszavonuló német csapatok vittek magukkal, de az őrizetlenül hagyott anyagok jelentős hányadát a lakosság hordta szét. A mindezek után megmaradt készletek műszaki színvonala és minősége is alacsony színvonalú volt. A háború ekkor már négy éve tartott és a nyersanyagbeszerzés mind nagyobb akadályba ütközött. Jellemző, hogy 1944-ben már a súlyos pamut alapanyag hiány miatt csalánrostot is felhasználtak a fehérnemű alapanyagának készítéséhez.

⁷ Vasútépítő c. újság, 1945. február 24-i, 3. száma. Hadtudományi Könyvtár

⁸ HL HM Békeelőkészítő Bizottság iratai, 2. cs., 22. sz.

A ruházatot gyártó ipar kapacitása minimálisra csökkent és súlyos alapanyag hiánnyal küzdött.

Az 1945. elején megkezdődött első hadosztályok felállításánál a ruházati ellátást nehezítette, hogy az új hadsereg zömét alkotó, volt hadifogoly önkéntesek ruházata erősen elhasználódott és hiányos volt. Ugyanakkor azonnali igényt jelentett a nem kis számba bevonuló fiatal önkéntesek beöltöztetése. Szinte a semmiből kellett ezen alapvető igény kielégítését megkezdeni, mely többkevesebb sikerrel járt.

A ruházati anyagok előteremtésére sokoldalú és a legkisebb lehetőséget is számításba vevő munka indult meg mind a központi szerveknél, mind a csapatoknál.

A leggyorsabb eredményt a szervezett anyagbegyűjtéstől remélték. A honvédelmi miniszter 1945. március 8-án körrendeletet adott ki valamennyi törvényhatóság főispánjának a katonai felszerelések gyűjtéséről.⁹ A csapatok anyaggyűtő járőröket küldtek ki a környező községekbe és falvakba.¹⁰

A csapatok központi ellátás hiányában magukra hagyottságukban mindent igyekeztek elkövetni, hogy ruházati helyzetükön javítsanak, így például hevederekből pótolták a derékszíjakat, házilag állítottak elő selejtes gumiabroncsokból talpanyagot stb.¹¹

A katonák ruházati ellátásában a maga módján a polgári lakosság is kivette részét, amikor nagy számban jelentkeztek az asszonyok fehérneművarrássra.¹²

A szovjet katonai hatóságok textiliák, ruházati anyagok és lábbelik rendelkezésre bocsátásával siettek a hadsereg segítésére.¹³

A nagymértékű egyenruha hiány áthidalására a honvédelmi miniszter 1945. február 28-án intézkedést adott ki,¹⁴ hogy a polgári ruhában szolgálatot teljesítő katonai személyek a polgári ruhán központilag gyártott karszalagot, sapkarózsa hiányában pedig nemzeti színű szalaggal bevont köpenygommba nagyságú jelvényt kötelesek fővegükön viselni.

Az erőfeszítések eredményeképpen sikerült olyan szintre csökkenteni az egyenruha hiányt, hogy az nem befolyásolta az első hadosztályok elvonulását a hadművelleti területre.

Az új hadsereg felállításának időszakában a ruházati ellátás rendszere és az egyenruházat formája a régi hadseregben kialakultaknak megfelelő maradt. Az egységes öltözködést azonban a szovjet hadseregtől kapott és a német zsákmányanyagból származó egyes ruházati cikkek szükség-szerű viselete befolyásolta.

A személyi állomány életkörülményeinek fontos tényezője volt az egészségügyi ellátás. A hadosztályok felállítására viszonylag rövid idő állt rendelkezésre, így annak során elsősorban a már kiképzett, a régi hadseregben szolgált állomány jöhetett számításba. Ennek egyik negatív velejárója volt, hogy ezek a katonák a háborús igénybevétel, sokszor a hadifogság következtében fizikailag nagy számban leromlott állapotban, betegségekkel küszködve kerültek állományba.¹⁵

A katonák egészségének helyreállítása, megóvása a csapatok mielőbbi hadrafoghatóságának egyik fő kérdésévé vált. A feltöltött orvosi állomány első feladata volt a szűrővizsgálatok végrehajtása, mindenkit orvosi bizottság elé állítottak.¹⁶

⁹ Hadtörténeti közlemények, 1961. évf. 1. sz., Hadtudományi Könyvtár

¹⁰ HL HM Elnökség iratai, 23.501/1945. sz.

¹¹ HL 6. ho. iratai, 29. sz. doboz

¹² Paál-Radó: Debreceni feltámadás, 240. oldal.

¹³ HL HM Ált. iratai, 3025/1945. sz.

¹⁴ HL HM Elnökség iratai, 1836/1945. sz.

¹⁵ HL HM Elnökség iratai, 35496/1945. sz.

¹⁶ Kis András: A 6. hadosztály ZKK, 1977., 54. oldal.

1945. március 16-án intézkedés történt az első egészségügyi intézetek, a magyar vöröskeresztes hadikórházak felállítására, melyek feladatául szabták a honvédség állományába tartozó személyek és hozzátartozóik gyógyítását mindaddig, amíg a szabvány honvédségi egészségügyi intézeteket létre nem hozzák. A kórházakat a területileg illetékes kerületi parancsnokságok állították fel. Egészségügyi anyaggal, gyógyszerrel, kötszerrel és ágyeművel a Nemzetközi Vöröskereszt támogatásával a Magyar Vöröskereszt látta el az intézeteket.¹⁷

A hadsereg legnagyobb egészségügyi intézete, a mai Közp. Katonai Kórház 1944. decembertől 1945. szeptember 1-ig, mint Svéd Vöröskeresztes Hadikórház, majd ezt követően júniusig Szovjet Hadikórházként működött és 1945. júliusában nyílt meg újból 1. Honvéd Helyőrségi Kórház név alatt.

Az eredményes gyógyítómunka hatására a csapatok egészségügyi helyzete aránylag rövid idő alatt elérte a kielégítő színvonalat.

A gyógyszer és kötszerellátás megfelelő volt. Ez már nem volt elmondható a csapatok tábori egészségügyi felszereléséről, még Ausztriába történő elindulásukkor sem.

B. A hadműveleti területre való elvonulás, ott tartózkodás és visszatérés időszakai

A hadműveleti területre való elvonulás és ott tartózkodás ideje alatt a személyi állományról való gondoskodás a feladatnak megfelelően, magasabb színvonalú volt, mint a hátszágban.

A honvédelmi Minisztérium és a magasabbegységek a lehetőségekhez képest biztosították a szükséges ételmezési készleteket a vasúti szállítások időszakában. Minden elvonuló egység 10 napi ételmet vitt magával. A friss húsellátásra vágóállatokat kaptak. A vasúti szállítás alatt naponta legalább egyszeri meleg étkeztetés volt kötelező.

Gondoskodtak, hogy minden szállítmánynak legyen orvosa. A szállítás alatt megbetegedetteket az útbaeső polgári vagy szovjet egészségügyi intézeteknek kellett leadni.

A hadműveleti területen az ételmezésben minőségi változás állott be azzal, hogy a csapatok ételmezését a Vörös Hadsereg vette át a szárazföldi csapatok hadi ételmezési normájának megfelelően (3. sz. melléklet). Az alakulatok szovjet vételező könyvet kaptak, húsellátásuk élőállat kiutalással saját vágatás útján történt. Az ételmezés bőséges és változatos volt. A zöldség- és főzelék-féléket helyszíni beszerzés útján kellett beszerezni, tényszerű ellenében.¹⁸

A hadosztályok felállítása elgondolásának megfelelően folytatódott a csapatok ruházatának kiegészítése. Már nem volt polgári ruhás katona az alakulatoknál.¹⁹

A csapatokat teljes felkészülésük időszakában érte az az örömhír, a hitleri Harmadik Birodalom feletti győzelem, a német fasizmus teljes veresége.

Az Ausztria területén tartózkodó magyar magasabbegységek 1945 május második felében kiváltak a 3. Ukrán Front állományából, visszatértek az országba.

A csapatok a menetintézkedésnek megfelelően gyalogmenetben indultak el az országba. Az alakulatok 3 napi ételmezt kész kenyérrrel és kétszersülttel vittek magukkal. A friss húst vágóállatok útján biztosították. Zsír hiányában, azt is hússal pótszerezték. A 3. Ukrán Front vezető hadbiztosa intézkedése szerint lehetőség volt még fejenként 150 g füstölthús vételezésére is. Tekintettel a nagymérvű mozgókonyha hiányra, a meleg étkezéseket indulás előtt, illetve beérkezés után lehetett elkészíteni és kiszolgáltatni.

¹⁷ HL HM Általános iratai, 2.308/1945. sz.

¹⁸ HL HM Elnökség iratai, 26.341/1945. sz.

¹⁹ ua.

Az egészségügyi intézkedés szerint a járóképtelen betegeket elindulás előtt Szombathelyen a hadikórháznak kellett leadni. A menet alatt szükséges egészségügyi fogyóanyagokkal a csapatokat az egészségügyi oszlop látta el.

C. Az ország újjáépítésében való részvétel, a hadseregfejlesztés előkészítésének időszaka

A csapatok Ausztriából való visszatérése után kezdetben vasútvonalak, olajvezetékek és más objektumok őrzését látták el, bekapcsolódtak az újjáépítési munkába.

A hadművelleti területről visszatért csapatok ellátása színvonalában – a hazai gazdasági körülményeknek megfelelően – lényeges csökkenés állott be, melyen a hadseregben végrehajtott létszámcsoökkentések (5. és 7. hadosztályok feloszlata, az 1. és 6. hadosztály keretesítése) sem változtattak érezhetően.

A csapatok ruházati ellátása a gyártás megindulásának késése és a központi készletek teljes hiányában továbbra sem volt biztosítható. A szolgálat és a gazdasági építő munkában való részvétel következtében felgyorsultan elhasználódó ruházat pótlásának nem voltak meg a feltételei. A helyzetten az sem segített, hogy a hadsereg létszáma 1946 végére mintegy 1/3-ra csökkent. A feloszlalt hadosztályok után a ruházat viszonylag kis mennyiségben és gyenge minőségben maradt vissza. A felszabadult készleteket elsősorban a Határország rendelkezésére bocsátották, bár azok ruházati gondjait sem tudták ezzel megoldani. A megmaradt 1. és 6. hadosztályokat a ruházat kiegészítésének lehetősége alig érintette.

A ruházati ellátás mélypontjára utalnak a korabeli dokumentumok. A felsőruházat és fehérnemű problémák mellett a legsúlyosabb volt a lábbeli hiány.²⁰

A hadseregben kialakult súlyos ruházati ellátási gondok a már említetteken kívül további okokra vezethető vissza.

A Honvédelmi Minisztérium anyagi csoportjának lehetőségei a ruházat biztosításában az 1945–46. években minimálisak voltak. A régi hadseregtől üres raktárakat örökölték. A termelés megindítására tett erőfeszítésekre utalt, hogy 1945 márciusában erre a célra előkészítő csoportot hoztak létre, mely első lépésként felmérte az üzemek meglévő nyersanyag készleteit és a rendelkezésre álló gépparkot. Megállapították, hogy a katonai felsőruházatot és lábbelil gyártó üzemek gépeinek 50%-a, nyersanyagkészleteiknek mintegy 70%-a ment veszendőbe.²¹

A Honvédelmi Minisztérium igényeit az illetékes tárcák ellenállása miatt (elsősorban a lakossági szükségleteket helyezték előtérbe) alig tudta érvényesíteni, tünik ki az egyik 1946 januári jelentésből. Kiszámították, hogy 20 ezer fő felső ruházatára 173 milliárd pengő szükséges, melyet azonban a Pénzügyminisztérium elutasított.

Nem volt külön a Közellátási és az Iparügyi Minisztérium reagálása sem a hadsereg igényeire. Egy 1946 márciusi jelentés szerint²² a hadsereg erősen fogyatékos ruházati állapota legfeljebb az év végéig lesz fenntartható, mikoris elodázhatatlanul meg kell oldani a ruházati és lábbeli anyag beszerzését 30 000 főre.

A fenti körülmények között a minisztérium az anyagbegyűjtésre tett még egy kísérletet, amely azonban minimális eredménnyel járt.²³

²⁰ HL HM Elnökség iratai.

²¹ HL HM Elnökség iratai, 9.374/1946. sz.

²² HL HM Elnökség iratai, 23.702/1946. sz.

²³ HL HM Elnökség iratai, 3428/1946. sz.

A hadsereg élelmezése ugyancsak súlyos feladatot jelentett a Honvédelmi Minisztérium számára. A felső vezetés a hadiállapot megszűnésére és az ország szűkös élelmiszerkészletére hivatkozva, az összes alakulat részére a korábbi 2600 kalóriás mögöttes országbeli élelemdaggal szemben 2400 kalóriás „csökkentett” élelemdagot állapított meg, kisebb lett a hús, a szalonna, a gyümölcsíz és a rántásliszt kiszabát.²⁴ A csökkentett élelmezési norma azonban a gyakorlatban alacsonynak bizonyult, így még az év őszén 3000 kalóriára emelték fel és a kivételesen állandó, fokozott igénybevétel esetén 4000 kalóriás élelemdag felszámítására nyílt lehetőség.²⁵

A rendeletileg megfelelően szabályzott élelmezési ellátást azonban megközelítőleg sem tudta a vezetés biztosítani, tűnik ki számos dokumentumból. A csapatoknál gyakori volt a hosszabb-rövidebb – hetekig-hónapokig – ideig tartó hús, olaj, cukor ellátás teljes kiesése.²⁶

A húshiány enyhítésére az előljáró parancsnokok lehetővé tették a kiirtott lovak húsának fogyasztását.²⁷ Ugyanakkor ösztönözték házinyúlak tartását és e célra tenyészállatokkal látták el az alakulatokat.²⁸

Az élelmezési lehetőségeket fokozták a pénzügyi gondok, átmeneti nehézségeket idéztek elő a helyszíni beszerzéseknél.

Az élelemlátás gyengesége mindenképpen feltételezett bizonyos pótlólagos élelmiszerfogyasztást, mely megszerzésének feltételei a hadseregben korlátozottak voltak és elsősorban a lakosoknak végzett munka és fogatok kölcsönzése ellenében jutottak hozzá.

A katonák élelmezése hiányosságait tükröző jelentések ellenére ugyanakkor az is megállapítható, hogy az ellátás alapjai döntő mértékben a számtalan nehézségekkel megvalósult központi katonai raktárakból, népgazdasági készletekből végzett vételezések, vásárlási engedélyekkel történt beszerzések voltak.

1946 végén az élelmezés további gyengülését eredményezte az országos élelmiszerhelyzet romlásával a hadsereg fejenkénti napi 400 g kenyér és 100 g főzőliszt adagját a Közellátási Minisztérium tovább nem tudta biztosítani és a polgári ellátáshoz hasonlóan 50%-kal csökkenteni kellett.²⁹

Az élelmiszerhiánnyal járó gondokat csak fokozta a gazdasági életet súlytó infláció. Az árak és a csapatok pénzben kapott ellátmánya versenyében az élelmezés romlása elkerülhetetlen volt. Bár egymást érték az élelmezési pénz módosítások, de azok az árak növekedésével nem tudtak lépést tartani.³⁰ Ez volt a városi lakosság körében az úgynevezett „batyuzás” időszaka, amikor ruházatukat és egyéb holmijukat voltak kénytelenek élelmiszerre cserélni.

A hadsereg ellátási nehézségei, zavarai alapvetően az ország gazdaságának nehéz helyzetében gyökereztek. Az illetékes hatóságok óriási erőfeszítéseket tettek az élelmezés biztosítására, mind-ezek ellenére az 1945-46-os években az 1938-1939. évihez viszonyítva a kenyérgabona-fogyasztás 64%-ra, a húsfogyasztás 22%-ra, a zsírfogyasztás 40%-ra, a cukoré pedig 10%-ra esett vissza.³¹

Áttekintve az új hadsereg első éveiben a személyi állomány ellátásának helyzetét, annak egyes időszakokban és helyenként kritikus szintre süllyedését, önkéntelenül is felvetődik a kérdés, vajon

²⁴ Honvédségi Közlöny, 1945. évf., 12. sz., 96-97. old.

²⁵ Honvédségi Közlöny, 1945. évf., 20. sz., 192. old.

²⁶ HL 6. ho. iratai, 5. és 29. doboz.

²⁷ HL 6. ho. iratai, 29. doboz.

²⁸ HL 6. ho. iratai, 23. doboz.

²⁹ HL 6. ho. iratai, 23. doboz.

³⁰ Honvéd Híradó, 1946. január 15-i száma, Hadtudományi Könyvtár

³¹ Timár Máttyás: Gazdasági fejlődés és irányítás Magyarországon, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 27. o.

mindenre magyarázatot adnak-e az egész országot súlytó háborús pusztítások következményei, az azok nyomán kétségtelenül fellépő ellátási gondok.

Amikor megállapítható, hogy ez utóbbiak súlya volt a döntő – hiszen a reális helyzet figyelmen kívül hagyását jelentené ellenkezőjét állítani – ugyanakkor tény az is, hogy nem kis szerepet játszott a különböző szintű állami és katonai vezetésben megbúvó reakció, amely támadási célpontjai között megtalálható volt a hadsereg mindinkább erősödő demokratizálódási folyamata is.

A reakció egyik támadási területe a hadsereg ellátása volt, olyan állapotokat akartak létrehozni, hogy a katonák népi demokrácia iránti bizalmát megingassák. Igyekeztek kihasználni a személyi állomány ellátása hangulatot befolyásoló szerepét, zülleszteni a fegyelmet.

A katonák gyenge ellátásáról szóló mind gyakoribb és több irányból jövő jelzések és jelentések alapján Révai József, a Kommunista Párt vezetője szóvátette a tarthatatlan állapotokat, a nemtörődést a legénységi állomány életkörülményeivel.³²

Kondratov vezérőrnagy, a SZEB részéről marasztalta el a Honvédelmi Minisztérium hadbiztosi apparátusának már szabotázssal felérő tevékenységét.³³

A Honvédelmi Minisztérium vezetői nem tartották elsődrendű feladatuknak, hogy az amúgyis szűk költségvetési lehetőségeiknél a katonák ellátását részesítsék előnyben.

Az 1947. évi 81 milliós költségvetésből 42 millió forintot fordítottak nyugdíjalapra, amíg a hadsereg összes kiadásaira 38 millió forintot irányoztak elő.

Az ellátásnál a központi és kerületi szervek tisztjei élveztek előnyöket, míg a csapatoknál a katonák éhesen, lyukas lábbeliben, gyakran hiányos fehérneműben teljesítettek szolgálatot.

A legénységi állomány életkörülményeinek problémái nem maradtak meg a laktanyák falai között. Az okok foglalkoztatták a közvéleményt is. A Szabad Nép cikksorozata nyomán az anyagi csoportfőnököknek távoznia kellett beosztásából.³⁴

Nem kis visszatetszést okoztak 1946–47-ben a Honvédelmi Minisztérium egyes anyagi tisztjeinek súlyos visszaélései. Pénzt sikkasztottak, hússal, liszttel feketéztek.³⁵

Az ország gazdasági irányításáért felelős egyes hatóságok és helyi szervek nem minden esetben helyes állásfoglalása is akarva, nem akarva kisebb-nagyobb akadályokat gördítettek a hadsereg ellátása útjába. Így például a közellátási kormánybiztosok többször keresztezve a főhatóságok intézkedéseit, korlátozták, sőt meggátolták az élelmiszerek, vágóállatok beszerzését.³⁶

A katonák ellátása terén tapasztalható súlyos mulasztások ellen gyakran felemelték szavukat a nevelőtisztek. A Dolgozó Honvéd című újság 1945. szeptember 15-i száma³⁷ tudósított, hogy a budapesti nevelők a demokratikus átnevelést leginkább akadályozó és mind rosszabbá váló ellátási problémák orvoslását remélve, egy memorandumot juttattak el a honvédelmi miniszternek.

Tekintettel arra, hogy a memorandum eredménytelen maradt, most már egy újabbat, a csapattisztek és tiszthelyettesek bevonásával készítették, az erre a célra összehívott nagygyűlés alkalmával, melyet nemcsak a honvédelmi miniszternek küldtek el, hanem mindazoknak a felelős kormányzerveknek, akik a honvédség gondjain segíteni tudtak.

Ilyen körülmények között pótolhatatlan munkát végeztek a nevelőtisztek és tiszthelyettesek, megmagyarázva az ország gazdasági helyzetéből eredő ellátási problémák okait, ugyanakkor leplezték a hadsereg soraiba beépült reakciók mesterkedéseit.

³² Dolgozó Honvéd c. lap, 1946. január 10-i szám, Hadtudományi Könyvtár.

³³ Dr. Munk Károly: A fegyverszüneti egyezménytől a szocialista hadseregig, ZKK, Bp., 1964., 91. oldal.

³⁴ Szabad Nép, 1946. augusztus 29., szeptember 3-i és 6-i számai.

³⁵ HL HM Elnökség iratai, 6432/1947. sz.

³⁶ HL HM Elnökség iratai, 35496/1945. sz.

³⁷ Hadtudományi Könyvtár.

A katonák életkörülményeit negatív irányban befolyásoló élelmezés és ruházati ellátásból való kilábálás az új forint bevezetésével indult meg, az első hároméves terv sikeres végrehajtásának eredményeképpen és a demokratikus hadsereg néphez hű káderekkel való megerősítése folyamatában valósult meg.

1947-ben fokozatosan megszűntek a hadsereg ruházati ellátási gondjai. Minden katonának egyrend kimenőruhát adtak, bakancscsal együtt. November végétől megkezdődött a tisztek és tiszthelyettesek fűsüs-ruhával és köpennyel való ellátása. 1948 szeptemberétől a honvédség testnevelésének fejlesztése érdekében sportruházatot rendszeresítettek.

Fokozatosan megszűnt a régi formájú egyenruha viselése, amelynek kihordását 1948 december végéig határozták meg.

Az új demokratikus hadsereg öltözködési színvonalában 1948. évben bekövetkezett változásokról tudósít az Igaz Szó c. folyóirat 1948. március 31-i száma,³⁸ mely szerint a tisztek és tiszthelyettesek ruhája kétszeri próbával készült.

A katonák élelmezési nehézségei is megszűntek, a zökkenőmentes, kalóriadús étkeztetés megszokottá vált.

Erre az időre esik az üdültetés alapjainak nagy anyagi ráfordítással járó helyreállítása, hiszen a háború alatt az épületek és berendezések tönkrementek, az üdültetés intézményei erősen leromlott állapotban kerültek a demokratikus hadsereg kezelésébe.

A hadsereg megerősödött demokratikus folyamatokra utal, hogy megszűnt az üdülők igénybevételének korábbi kasztrendszere és rendeletileg kimondták a tisztek, tiszthelyettesek, polgári alkalmazottak és katonák üdültetéséhez való jogát.

A katonák életkörülményeiben bekövetkezett fordulatban nagy szerepe volt a hadsereg kérdérrőlállományának munkás-paraszt származású tisztekkel és tiszthelyettesekkel való megerősítésének, a párt gondoskodásának a néphadseregről.

Összegezve

A háború, a visszavonuló fasiszta német csapatok pusztításai lerombolták és kimerítették az ország gazdaságát, a termelő alapokat, készleteket, vagyis az új hadsereg felállításának, fenntartásának gazdasági bázisát.

A megmaradt erőforrásokat elsősorban a gazdaság helyreállítása, a stabilizáció érdekében kellett mozgósítani, a hadsereg igényeinek kielégítésére az ország nem tudott megfelelő anyagi eszközöket biztosítani.

A fasiszta Németország teljes vereségével, a háborús veszély elmúltával a hadiiparral szemben a béke szükséglete került a termelés középpontjába.

A külföld által is elismert, viszonylag rövid idő alatt bekövetkezett stabilizáció révén megerősödött gazdaság, a demokratikus erők győzelme, létrehozták a hadsereg személyi állomány ellátását kedvezően alakító feltételeket is.

A demokratikus hadseregben kezdettől fogva nyomon követhető a személyi állomány életkörülményei alakulásában azok a tartalmi változások, amelyek a régi hadseregbeli felfogás fokozatos megszüntetésével érvényesültek, még a kezdeti nehézségek ellenére is a demokratikus fejlődés irányába hatottak.

Az időszak osztályharcainak körülményei között a reakció támadása éppen a katonák életkörülménye terén igyekezett zavart okozni. Elsősorban az ellátás felsőszintű irányításában, de a csapatoknál is. A nevelők voltak azok, akik megmagyarázták a nehézségek objektív okait, ugyanakkor leplezték a visszaéléseket, szót emeltek a helyzet javításáért.

³⁸ Hadtudományi Könyvtár.

Korszakos változás következett be a hadsereg ellátási rendszerében történelmileg rövid idő alatt, amikor a Horthysta hadseregtől örökölt régi ellátási rendszer (GH) megszűnésével helyét a szocialista tartalmi követelményeket kifejező hadtápellátás foglalta el. A személyi állományról való gondoskodás jelentősége, megvalósításának nehézsége különösképpen mutatkozott meg néphadseregünk előtörténetének e periódusában, mérhető fel hatása a személyi állomány szolgálat teljesítésére, hangulatára.

A csapatok, azon belül az ellátás közvetlen végrehajtásán dolgozók lelkesedéssel párosult nagyfokú önállósággal, eredményesen küzdöttek le a központi ellátás hiányosságait, kihasználva a helyszíni beszerzés és a területen fellelhető anyagok begyűjtésében rejlő szűkös lehetőségeket.

Számos példájával találkozunk annak, hogy a lakosság sietett a katonák ellátásának segítésére, magáénak érezve az új hadsereget, azonosult annak célkitűzéseivel.

A személyi állomány ellátására irányuló tevékenységből levonható néhány tanulság:

- az élelem hiánygazdálkodás körülményei között a pénzgazdálkodásra épített ellátás a csapatoknál rendkívüli nehézségek forrása lehet; célszerűbb az élelemellátást központilag biztosított készletekre alapozni;

- a személyi állományról való gondoskodásban, a csapatok ellátásában példátlan nehézségeket okozott, hogy 1945 elején minden előzetesen kidolgozott mozgósítási terv és mozgósítási anyagkészlet nélkül kellett biztosítani az elvonuló csapatok felállítását;

- a személyi állomány ellátásának megfelelő szabályozása önmagában nem realizálható, ha a vezetés nem biztosítja a végrehajtás anyagi-személyi feltételeit, ellenkezőleg hatásában a csapatoknál ellátási problémákat okoz;

- az új hadseregépítés első éveinek tapasztalatai is bizonyították a káderek kiválasztásának és felkészítésének fontosságát.

1. sz. melléklet

Hadi élelemadag*

Élm. cikk	Kiszabat g	Kalória- érték	Meg- jegyzés
kenyér	600	1500	
kávékonzerv 2 adag, á/27 g	54	180	1 adag meg-
hús nyersen (marha, sertés)	250	420	felel 7 g pót-
szalonna (füstölt, sózott)	50	360	kávénak és
főzelék (száraz, hüvelyes)	200	610	20 g cukor-
gyümölcsíz	100	270	nak
zsír	25	480	
rántásliszt	25	90	
fűszer (paprika; bors)	1		
só	20		
leveszöldség (szárított)	2		
hagyma, fokhagyma (szárított)	1		
cukor	10	40	
ecet	1 cl		
<i>Kalóriaérték összesen:</i>		3700	

* Honvédségi Közlöny, 1945. évf. 4. szám.

Mögöttes országbeli élelmezési adag^x

Élm. cikk	kiszabat g	kalóriaérték
kenyér	400	1000
1 adag 27 g-os kávékonzerv helyett pótkávé	7	10
cukor	10	40
hús	100	168
főzelék, száraz	200	610
szalonna	25	180
gyümölcsíz	100	270
zsír vagy olaj	10	192
rántásliszt	10	90
fűszer	1	-
só	20	-
leveszöldség, száraz	2	-
hagyma, száraz	1	-
cukor	10	40
ecet	2 cl	-
<i>Kalóriaértéke összesen:</i>		2600

A Vörös Hadsereg hadi élelmezési adag összetétele^{xx}
(szárazföldi csapatok)

	Norma (g)	
	1.	2.
Kenyér téli időben (X-III.)	900	800
Kenyér nyári időben (IV-IX.)	800	700
Rántás liszt	20	10
Hüvelycsek, darák	140	120
Száritott tészta, makaróni	30	20
Hús	150	120
Hal	100	80

^x HL HM Általános iratai, 1945/5324/Any. 2. sz.^{xx} HL 6. ho. iratai, 103. sz. doboz.

	Norma	
	(g)	
	1.	2.
Szójaliszt	15	–
Zsír, szalonna	30	25
Étolaj	20	20
Cukor	35	25
Tea	1	1
Só	30	30
Burgonya	500	500
Friss vagy savanyított káposzta	170	170
Sárgarépa	45	45
Cékla	40	40
Hagyma	30	30
Savanyúság, uborka	35	35
Sűrített paradicsom	6	6
Babérlevél	0,2	0,2
Paprika	0,3	0,3
Ecet	2	2
Mustárpor	0,3	0,3
Mahorka (dohány)	0,3	0,3
Gyufa (doboz 1 hónapra)	3	3
Cigaretta papír (csomag 1 hónapra)	7	7
Szappan	200	200

A rendszeresített tiszti helyen szolgálatot teljesítőknek (azoknak is, akik nem tisztek) a fenti kiszabaton kívül még illetményes naponta az ún. tiszti pótlék:

vaj, vagy szalonna	40 g
keksz	20 g
halkonzerv	50 g
cigaretta	25 db v. dohány 25 g
gyufa 1 hónapra	10 doboz

A szabvány adagban illetményes 20 g mahorka és 3 doboz gyufa azonban fentieknek nem jár. A magyar hadosztályoknak az összpontosítási körletben a 2. sz. ételmezési norma volt illetményes.